

Ordförandens tankar 2004

Det sägs att vi lever i ett risksamhälle. Risksamhället grundar sig på modernisering och individualisering. Alla får det bättre, men samtidigt blir riskerna för att vi skall få det sämre större. Det moderna samhällets individer är mer isolerade från varandra än

tidigare. Det största huvudbryet är hur man skall få mer av allt: mera lön, prylar, egendom och helst mera fritid. Man hör allt oftare hur tiden inte räcker till och hur alla sliter i en.

För att komma bort från denna hets är det bra att ha en intressant hobby. Koncentrationen på den undanskymmer för en stund den eviga jakten på framgångar. Museiarbetet, hembygdsarbetet, är ett bra alternativ, något som har en nytta också långt efter det man utfört sin gärning.

Det sägs gärna i högstämnda tal hur man borde "återvända till rötterna", till ursprunget. Just det håller hembygdsentusiasterna på med. Det är inte ett arbete utstakat för en liten "elit", utan för varje individ i vårt samhälle. Genom att återgå till "det som varit" för en kort stund, kan själen få ro och tankarna klarna. Risksamhällets grepp kan åtminstone en stund ge plats för eftertanke, fantasi, funderingar om hur man gjort förr, varför skedde det och det.

Historiens vingar berör alla som är engagerade i ett arbete med forntiden. Det märker man alltid på talkokvällarna som museiföreningen arrangerar, glada positiva människor som håller på med de mest olika saker, för sitt nöjes skull.

Jag vill tacka alla våra flitiga "myror", som genom sin positivism tillfört föreningen och Malax mycket socialt kapital och tillönska Er en God Jul och ett Gott Nytt år!

Kom också Du med och bli medlem i vårt gäng, lämna risksamhället för ett ögonblick och blicka bakåt på det som varit, det ger glädje och tillfredsställelse.

Lorenz Uthardt, ordförande

Orregårdens trädgård 2004, Brinkens museum

Vällingklockan vid Brinkens museum

Fridfull Jul 2004 Gott Nytt År 2005

Till alla som genom donationer, genom arbete eller på annat sätt under år 2004 bidragit till att museiverksamheten utvecklats positivt

framförs ett varmt tack!

Vi ser fram emot ett fortsatt gott samarbete år 2005.

Styrelsen för Malax museiförening rf

Bilden visar Brinkens museum

Byggande av *snidigårdsgål*

Om man har för avsikt att bygga en *snidigårdsgål* bör man ha tillgång till ett lämpligt skogsområde där det finns tät och undervuxen skog. Här har man lämpligt virke till både stavar och *trodor*. Stavarna kan vara ca: 3 m, alla behöver inte vara lika långa. Trodorna kan vara 3–5 m långa och helst inte grövre än 10 cm vid roten. Blir de grövre borde man helst klyva dem med yxa som man gjorde fordom. Klyvning medför också mera arbete.

Bra tid att hugga är senhösten, förrän snödjupet gör arbetet tungt och det blir otrevligt att vada i djup snö. Sedan på våren när det blir sol och värme skall man barka både stavar och trodor med två eller tre ränder. Detta gör att virket torkar upp och barken börjar inte flaga av. Stavarna vässer man på två sidor, så

att de blir smala och inte lyfts upp vid tjällossning. Stavarna kan man hålla över en brinnande eld så att de blir svedda på den del som skall sättas ner i jorden. Denna behandling anses öka hållbarheten.

När tjälen gått ur jorden kan arbetet verkställas. Avståndet mellan stavparen kan vara 2–3 m. De bör vara 30–40 cm ner i jorden. Först när arbetet påbörjas hugges *stölningar* (vidjor). Här ska det vara gran av cirka en meters längd. Dessa klyvs i två delar med början från toppen. Bästa sättet är att ha tillgång till het ånga, då blir de lätta att handskas med. Fyra eller fem bindningar behövs per stavpar. Trodorna läggs med grövre ändan uppåt och placeras sedan i lämplig lutning.

En välgjord *snidigårdsgål* är en prydnad för bygden och ger trivsel och hembygds-känsla.

Viktor Liljekvist

Viktor Liljekvist vänder stavar i brasan, medan Nils Sund vässer dem. Foto Karl-Gustaf Dahlsten.

Malaxborna Leif Finnäs, Siri Hagback och Inga Österblad begrundar professor Kristina Nikulas synpunkter på dialektforskning vid seminariet 30.10. Gretel Wistbacka har under pausen inhandlat ett exemplar av Uno Fogde - jubileumsskriften. Längst t.h. i förgrunden Greta Ahlskog, seminarieledaren Holger Wester och Börje Backholm. Foto Jens-Ole Hedman.

Dialektseminarium i Vasa

Frågor om folkmål och dialektala ortnamn har ju länge visat sig kunna väcka både tankar och debatt i bygderna, och uppslutningen blev alltså stor när Svenska Österbottens hembygds- och museiförbund lördagen 30.10 kallade till ett heldagsseminarium benämnt "Vad är Siklax?", rörande ortnamn och dialekter. Närmare fyrtioåttio intresserade hade samlats för att med Holger Wester som seminarieledare dryfta hithörande frågor tillsammans med tre experter.

Först ut av dessa tre var prof. Gunilla Harling-Kranck från universitetet i Tammerfors, som föreläste över temat "Namn på åkrar, ängar och hagar - strövtåg kring jälor, kyttland och röslor i Österbotten". Här fick man veta en hel del om olika ägonamnstypers regionala fördelning och om betingelserna kring namnens uppkomst. *Kytt-* och *köttland* började man t.ex. tala om sedan den nya typen av brännkultur inom jordbruket utvecklades under 1600-talet, och de som trott att alla namn på *-dal* helt enkelt anger sänkor i terrängen får tänka om: dalnamnen uppkom i själva verket oftast för att en tjärdal fanns på platsen. Professorns framställning väckte en hel del frågor och meningsutbyten, och närvaron av representanter för vad som kanske kunde kallas den "Finuska" amatörforskarskolan tillförde diskussionen stimulerande stänk av polemik.

Mag. Per-Erik Beijar (bilden t.h.) från Korsholm tog sedan seminariedeltagarna med på en rundtur bland ortsnamn i Kyro älvs mynningsområde, och förklarade under rubriken "Svenskt och finskt i Kyro älvdal" de olika nuvarande svenska namnens ofta finska rötter. Beijar stod för en liten sensation genom att kunna avslöja svaret på den ovannämnda fråga som gett hela seminariet dess namn. Vad är Siklax? - jo, det är ett litet område i Veikars,

och även i Petsmo lär man tala om Siklaxviken. Inte ens författaren Lars Sund, vars romanfigurer agerar i byn Siklax, visade sig vid en kontroll ha känt till att Siklax-namnet fanns också i verkligheten!

Efter lunchpausen stod slutligen Närpesbördiga Tammerforsprofessorn Kristina Nikula i tur, och föreläste över ämnet "Diktning på dialekt. När, var, hur?" Ett intressant ämne inte minst för oss Malaxbor, såhär i efterdyningarna av Uno Fogdes hundraårsjubileum. Nikula gav också direktiv för de grupparbeten som det hela utmynnade i - uppgiften var att författa ett kort dialektreferat, ungefär som en tidningsnotis, över seminariet. Malaxrepresentanternas bidrag, nedskrivet och uppläst av Siri Hagback, vann allmänt erkännande, och återges nedan.

Referat på Malaxdialekt över seminariet 30.10.

E holdest i seminariet på Evangeliska folkhögskolan på Strandgato i staa på luördaaji ta tretiond åktåober. Seminariet kallast: Vad är Siklax? E handla om åortnamne å dialektre voår. Föscht drack vi kaffe å bitaala fö os, å så jieg vi in i saali. Westeras Holger hälsa os väälkumi å saag vöm såm sko predik fö os. Föscht va e Gunilla Harling-Kranck som tala om namne på jäälora å iengar å köttlaande å tålidennar. Baaket koåm Beijaras Per-Erik från Karparöije å tala om schvenskt å finskt runt åkring Tjöroelv. Å baaket he fieg vi jiet päärona å tjöttsåasi. E va gått! Å baaket maati så va e i Närpesgröbb som hett Kristina Nikula som biråtta om hulis a ska skriiv vässjor på dialekt. E jji ju int na riktigt enkät ti jääh he. Ti sluut vaala vi sess i smoå håopar å set ihåop na fö Vasablade om anje daaji. All 40 däältagare tyckett e va i jiiivand daag å e vatt mytji talas baaket. Å så fie vi kaffe.

Några bilder från årets verksamhet

Hembygdsdagarnas huvudfest hölls vid Brinkens museum med sång och musik samt festtal av professor Lars Huldén. Bröderna Hemming tilldelades vid festen titeln "Årets storjetar 2004" av Malax Lions Club.

Arkivbyggnadens grund är nu klar! Det fina arbetet har utförts på entreprenad av David Björkell, som fortsätter jobbet nästa år (fönster och dörrar är redan beställda och erhållna). Svenska kulturfondens understöd har möjliggjort arbetet hittills. Vi hoppas att nästa år få byggnaden uppförd genom ett EU-projekt. En anhållan har på nytt riktats till Svenska kulturfonden för arkivets kommande inredning. Grunden är gjuten - ett behövligt arkiv är på kommande, förr eller senare!

Årets verksamhet vid båtmuseet (Kvarkens båtmuseum) har varit synnerligen livlig, med välbesökta torsdagstalkon hela säsongen. Långa lada, flyttad från Storsjön, färdigställdes i år. Hans Nordman var anställd att bygga mellangången (t.v. i bilden), förfärdiga dörrar och alla fönster, resten (ribbning, målning m.m.) gjordes som talko. Snyggt jobb! Även flera andra byggnader / utställningar på området förbättrades i år - allt är nu prydligt på området.

Bilden ovan - familjerna Klavus värdefulla donation av skötbåt (1912), 6 stora fiskkar, strömmingsskötar, nät m.m. från Replot - må symbolisera alla fina donationer båtmuseet fått i år. Ekstockar från Korsholm (Bolot) och K:stad (Sideby) har även erhållits i år, liksom båtmallar från Vasa (Sundom), motorer från ... Allt stärker båtmuseets ställning som ett regionalt museum, ett av Nordens största museer för allmogebåtar.

Även i Nissashaga har verksamheten hållits igång: Järnåldersleden har haft besökare och får har betat i hagen. Den 17 juni besöktes området av Museiverkets och Österbottens museums representanter. Bakom offerstenen fr. v. Elof Holmlund, Leena Koivisto (forskare vid MV:s värdenhet för fornlämningar, Björneborg), Mirja Miettinen (överintendent för MV:s arkeologiska avdelning/ enheten för vården av fornlämningar), Siri Hagback och Pentti Risla (ÖM, landskapsarkeolog). Den fortsatta forn- och naturvården i området diskuterades.

Nissashaga

Museiföreningen ordnade i samarbete med Malax församling en uppskattad "kyrkovandring" den 12 september i samband med Europas byggnadsvårdsdagar. Under vandringen presenterade magister och f. d. museiföreningens ordförande Helge Granholm kunnigt kyrkan och kyrkogården. På bilden ovan berättar han om de församlingspräster, vilkas porträtt hänger i sakristian. Över 40 personer deltog i evenemanget, som uppföljs nästa år med liknande "vandringar" på andra ställen.

Felix Sten har gjort en värdefull kulturhistorisk insats när han märkt ut f.d. fåbodplatser i Molapne (Bränno, "Pappersbruket"). Museiföreningen har engagerat sig i arbetet och vandringsleden på platsen kommer att vidareutvecklas. På bilden syns spisgrunden vid "Uddmanas stugo".

Redaktionen har tidigare efterlyst uppgifter om snickeriverksamheten i Malax. **Vilhelm Holmgren** har inlämnat en utförlig berättelse om verksamheten, närmast i Klockarbacken. Vällingklockan publicerar nedan ett utdrag ur artikeln, om torgförsäljning av möbler i Vasa.

Till torgs med ett möbellass på Tomosmäss

När allt var klart så hoppades man på en lyckad marknad. Den viktigaste marknadsdagen var "Tomosmäss" (Tomasdagen den 21 december). Julen var nära och det skulle vara välkommet med en tjockare plånbok. Den andra vintermarknaden var i slutet av januari. Och den tredje var "fäijttisdaji" (fastlags-tisdagen).

Ja, så var det dagen före avresa till Vasa. Hästens skor skulle ses över så att skorna satt fast och att de var rätt broddade, och att seldonen var hela. Möblerna skulle lastas på "vinterslepo" och skyddas väl så att inga repor på målningen uppstod. Gamla tras mattor och stoppatäcken kom till användning. Bordsben lindades med tidningspapper.

En större säck stoppades full med hö och lite havre, som mat åt hästen. Eftersom det var kallt på vintern och hästen blivit svettig på resan behövdes en fårskinnsfäll för hästen, som skulle stå ute hela dagen. Ett träämbar för att kunna vattna hästen och en yxa, en snöskovel och förbindningsmedel togs med ifall man skulle få problem på resan.

Alla som snickrade till marknaderna ställde inte upp till varje marknad. Men det brukade alltid vara några och då beslöt man en tid när avresan från Klockarbacken skulle ske. Det var alltid tidigt, mellan två och tre på natten, beroende på väderförhållandena. Om det snöade tog resan längre tid. Resan gick via Söderfjärden till Sundom och över isen till Vasa. Ibland kunde resan gå genom Solv till Munsmo. Isen frös först från Munsmofjärden.

Det var bra att vara flera i sällskap, både för människor och hästar. Om det hände något så kunde man hjälpa varandra.

Till Vasa kom vi tidigt medan det var mörkt. Vår marknadsplats var på Övretorget, hörnet mitt emot Hartmans järnaffär parallellt med Hovrättsplanaden. Platsens storlek var ca 10 m bred och 15 m lång. Alla lastade av och placerade möblerna på lämplig plats. Några stannade kvar, medan andra körde till Storalånggatan med hästarna, till Hallbäcks gård. Hallbäck hade sko- och läderaffär. Hästarna gjordes i ordning på lämplig plats: "betula" (betslet) togs ur munnen och seldonen togs av. Fårskinnfällan eller hästtäckte sattes på och spändes fast med en rem. Hästen fick

sin mat, hö och havre, samt ett ämbar vatten, och man hoppades att den skulle trivas, varefter alla gick till torget och hoppades på en god marknadsdag.

Tiden rann iväg och möbler försvann i kundernas slädar. Om det blev kallt om fötterna gick man in till Hartmans för att värma sig. Kamratandan var god så värmepauserna fördelades väl. Då man kände sig hungrig gick man till Saluhallen och köpte en bit korv och fick sig en kopp varmt kaffe. När man ätit och druckit sitt kaffe, gick man en sväng för att se hur hästarna hade det. Det är inte så långt från Saluhallen till Storalånggatan. Därefter återvände man till torget och gav andra möjlighet att gå och värma sig eller få sig en kopp kaffe.

Om affären gått bra var både människa och häst glada att få åka hem. Hästen sprang fortare hemåt med lättare lass. Man kunde bra lägga sig och sova under fårskinnfällan, hästen hittade säkert hem.

Vilhelm Holmgren

Vi forskar i möbler och musik - hjälp oss gärna!

Bland lokalhistoriska angelägenheter som intresserar oss för närvarande, står bl.a. det tidigare musicerandet och snickrandet i Malax i förgrunden. Det gäller två områden som egentligen redan varit aktuella ett bra tag, men som vi nu föresatt oss att försöka ta litet mera beslutsamt tag i. Två grupper har bildats, av vilka den ena skall utreda den **sång- och musikverksamhet** som bedrivits av bygdespelmän, dansmusiker, blås- och stråkorkestrar, sångkörer mm, medan den andra gruppen närmare skall undersöka såväl **finsnickeri som husbehovstillverkning av bruksföremål och möbler**, och det **binärings-snickrande av möbler** för försäljning som en gång var allmänt särskilt i Yttermalax och gav upphov till begreppet "Malaxmöbler".

Leif Finnäs är koordinator för "musikgruppen" och **Nils Sund** för "snickerigruppen". Inom båda gängen tar man givetvis gärna emot tips från allmänheten om var man kan få tag i muntlig, skriftlig eller bildmässig information på områdena ifråga. Beträffande snickeriverksamheten är det inte minst av intresse att få gamla snickerialster utpekade och identifierade, och kanske knutna till sina respektive upphovsmän. Sitter du inne med uppgifter som kan vara amatörforskarna till nytta - tveka alltså inte att ta kontakt! Leif Finnäs kan nås på tel. 3651063 el. 050-5252513, Nils Sunds nummer är 3654152.

Fälän i fokus

Bilden ur Erik Karlssons fotosamling visar 8 säljägare från Malax, troligen på 1920- eller 30-talet. Vi ser typisk fälmannautrustning som tubkikare och "vekare" (järnspetsförsedda trästänger), och på isen torde en skredstång ligga. Någon långfäla var det dock säkert inte fråga om, utan sannolikt en kortare jaktexpedition, under vilken man bodde i någon fiskarstuga på Storskär. Mannen längst t.v. kan vara Alfred Malmberg, de övriga är oidentifierade.

Säljakten har fått viss aktualitet igen på senare tider. Så också inom Malax museiförening, i och med att den senaste publikationen i föreningens skriftserie *Lokal- och regionhistoriska bidrag* behandlar säljakt. Leif Finnäs har översatt den italienske forskningsresanden Francesco Negris 1600-talsskildring av "långfäla" och försett dennes framställning med en längre jakt-historisk introduktionstext. Den lilla bokens titel *Som det grymmaste krig* anger hur Negri, förvisso fullt befogat, uppfattade fälmannens långvariga och ständigt riskfyllda jaktfärder ute i vårvinterns nyckfulla havsisar. Redogörelsen är unik genom att den utgör den första mera detaljerade beskrivningen överhuvudtaget av den ifrågavarande jaktformen. Texten innehåller

också en del andra intressanta detaljer om de dåtida österbottningarnas lynne och folkseder.

Negris beskrivning baseras i huvudsak på uppgifter rörande österbottniska säljägare från Vasatrakten, och det är ju faktiskt helt möjligt att ett och annat båtlag från Malax kan ha ingått i den jägarkår, vars jaktbruk och jakterfarenheter ligger till grund för skildringen. Malaxborna rustade säkert ännu på 1600-talet regelbundet ut fälbåtslag, eftersom det finns dokumenterat t.ex. att man ännu på 1700-talet måste inställa vårvinter-tinget i socknen, då de berörda parterna var "förresta till den s.k. Fählän och säleflångst". De sista stora båtlagen skall ha seglat ut på långfälsjakt från Malax mot slutet av 1800-talet.

Som det grymmaste krig

En 1600-talsbeskrivning av säljakt i Kvarken enligt *Tredje brevet* ur reseskildringen

Viaggio settentrionale av
Francesco Negri

Kommentar och översättning: **Leif Finnäs**

Boken kan köpas i banker och butiker i Malax i bokhandlar i Vasa, eller av Karl-Gustaf Dahlsten, tel. (06) 3654371. Fås även i Akademiska bokhandeln i Helsingfors, samt i Sverige via www.linema.com Priset är 10 euro (+ porto).

Aanacko 2005

har även utkommit! Pris 5 euro. Kan köpas i Malax.

Ta kontakt!

Närmare uppgifter om medlemskap, talkearbeten, donationer mm ger **styrelsemedlemmarna 2005:**

Lorenz Uthardt (**ordf.**) 365 4541
Karl-Gustaf Dahlsten (**viceordf.**) 365 4371
Gustav Smulter (**sekr.**) 322 1961
Maggan Lindholm (**vicesekr.**) 0505403895
Britt-Helen Flemming (**kassör**) 365 4572,
Siri Hagback 365 4344
Göran Strömfors (**båtmus. sekr.**) 365 1123
Nils Sund 3654 152
Inga Österblad 365 1808
Leif Finnäs (utom styr.) 365 1063
Vid öppethålln.: Brinkens museum 365 1913,
Kvarkens båtmuseum 365 1933
Internet: <http://malax.museum.fi>

Vällingklockan. December 2004.

Redaktör: Leif Finnäs. **Layout** och nutida museibilder (om ej annat nämns): Göran Strömfors/Malax museiförenings bildsamling.

Ny sekreterare i museiföreningen

Höstmötet valde till ny sekreterare Gustav Smulter, merkonom och student från Vasa aftonläroverk, som efter en lång karriär i ledningen för pälsdjursuppfödarnas förbund återflyttat till sin hemkommun Malax.

Smulter har redan tidigare hunnit bli inkopplad på föreningens viktiga arkivbyggnadsprojekt, och med sitt hembygdsintresse och sin gedigna organisatoriska erfarenhet kan han förväntas göra en fortsatt vägande insats i föreningsverksamheten.

Han efterträder Susanne Lagus, som önskat avgå ur styrelsen p.g.a. tidsbrist.

■ **Medlemsavgiften.** Kom ihåg att betala medlemsavgiften som är 7 euro i år (liksom även år 2005). Medlem som inte betalat under två års tid avförs från medlemsregistret. Vänligen kontakta kassören (3654572) om du glömt att betala och önskar bli medlem på nytt.

■ **Den röda jullyktan** lyser även i år vid Brinkens museum: från jul till "tjugondag-Knut". Kolla lyset när du passerar på Strandvägen!

■ Höstmötet fastställde att **medlemsavgiften 2005** är 7 euro.

Värva medlemmar – vinn böcker!

Värva tre nya medlemmar och Du får böcker och vykort (enligt Ditt val) till ett värde av 12 euro. Lycka till!